

İDEOLOJİK ESTETİĞİN METODOLOJİSİ VE KURAMSAL DAYANAKLARI

Meltem SÖYLEMEZ¹

ÖZ

Estetiğin metodolojik gelişimi estetiğin özerk bir bilim alanı olmasından sonra bile sanatın yasalarıyla ilişkili hareket etmeye devam etmiştir. Ancak; estetiğin ilkesel olarak sanattan bağımsız hareket ettiği dönemeç, estetiğin ideolojik kavramları içerisine aldığı süreçtir. Bu ideolojik kavramlar estetiğin kapsamını değiştirmiş ve hatta sanatın çözümlenmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Estetik, bir çok olguyla ilgilenmiş; toplumsal olaylarla ve farklı disiplinlerle bağ kurmuştur. Özellikle, Aydınlanmanın etkisiyle adı konulan ideolojik estetik, estetiğin diyalektik ve metafizik ifade biçimlerinden diyalektik yöntemi temsil etmiş ve bir anlamda toplumcu dünya görüşünün ifadesi olan burjuva estetiğinin yansıması olan bilimsel maddeci felsefesinden gelmektedir. Bu felsefe, estetiğin metodolojik olarak evrimsel dönüşümlerini ve ideolojik estetiğin dayanaklarını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Diyalektik materyalizm Marks'ın öğretisi olup; bu teori, bilgi kuramsal düzlemde tarih felsefesi, siyasal felsefe ve toplum felsefesini içine alan ve Marksist estetiğin özü olan insanın toplumsal bir varlık olarak sanatsal üretimini simgelemektedir. Ontolojik bir varlık olan sanat objesi, estetik bir nesnedir ve aynı zamanda insana özgü olan fikirlerin ve ideolojilerin temsiliyetini içermektedir. İdeolojik estetik, toplumsal olgularla ilgilenmesi nedeniyle; toplum ideolojilerini yansıtan bir araç ve toplumsal sorumlulukları olan işlevsel bir yapıya da dönüşmüştür. İdeolojik estetik, Marx ve Engels tarafından hem işlevsel anlamda bilimsel maddeci kuramın işlevselliğini arttırmak hem de tarihsel açıdan toplumları çözümlemek için bir yöntem olarak kullanılmıştır. Toplumun hem estetik eğitimi açısından hem de toplumu dönüştürme gücü anlamında pragmatiktir. Aynı zamanda ideolojik estetik, felsefi açıdan tarihsel süreçlerin yasalarıyla, dayanaklarıyla, yöntemsel anlamda işleyiş tarzıyla da ilgilenmiş sanatın varoluş yasalarının içerisinde de aynı ölçüde yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: ideoloji, toplumsal gerçeklik, estetik, idealizm, maddecilik

¹ Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi A.B.D., Resim-iş Eğitimi Bölümü, meltemsoylemez(at)gmail.com

METHODOLOGY OF IDEOLOGICAL AESTHETICS AND ITS THEORETICAL BASIS

ABSTRACT

Methodological development of aesthetics, even after it has become an autonomous field of science, has continued in accordance with the laws of art. However, the period in which aesthetics moved independently from art is the process that aesthetic embraced ideological concepts. These ideological concepts have changed the scope of aesthetics and they have also played an important role in the analysis of art. Aesthetics has been concerned with many phenomena and it has been correlated with social events and various disciplines. Ideological aesthetics, especially named after enlightenment, has represented dialectical method out of dialectical and metaphysical one and, in a sense, it derives from scientific materialist philosophy - a reflection of bourgeois aesthetics which is the expression of social worldview. This philosophy helps to expose the methodological evolutionary transformations of aesthetics and the foundations of ideological aesthetics. Dialectical materialism is Marx's teaching and this theory represents the artistic production of human - essence of a marxist aesthetic- embracing the philosophy of history, political philosophy and the philosophy of society in epistemological level. The art object, which is an ontological entity, is an aesthetic object and at the same time it contains the representations of ideas and ideologies peculiar to human beings. Ideological aesthetics has also turned into a functional structure with social responsibilities and a means of reflecting the ideologies of society because of its relevance to social phenomena. Ideological aesthetics has been used by Marx and Engels both as a way to increase the functionality of scientific materialist theory in a functional sense and to analyse societies historically. Ideological aesthetic, both in terms of aesthetic education of society and in the sense of transforming it, is pragmatic. At the same time, ideological aesthetics has taken place in the same way in the laws of existence of art dealing with philosophical aspects of historical processes in terms of laws, bases, methodological way of operation

Keywords:. ideology, social reality, aesthetics, idealism, materialism

Söylemez, Meltem. "İdeolojik Estetiğin Metodolojisi ve Kuramsal Dayanakları". *idil*, 6.30 (2017): 735-756.

Söylemez, M. (2017). İdeolojik Estetiğin Metodolojisi ve Kuramsal Dayanakları. *idil* 6.(30), s. 735-756.

A- Estediğin Metodolojisi Ve İdeolojik Estetiğin Dayanakları

A.1. İdealist Yaklaşım ve Estetiğin Yeni Tanımı

Estetik, sözlük anlamında bildiğimiz "Eski Yunanca'da" *duymak*", "*duyumsamak*", "*ilk duyum*" anlamlarına karşılık gelen *aisthanomai*, *aisthesis* sözcüğü ile varolan karşısında duyarlı kişi anlamına gelen *aisthetikos* sözcüğünden türetilmiş felsefe terimidir."(Güçlü, Yolsal, Uzun, 2003:488) Estetik kelimesi, Platon'dan itibaren en genel anlamıyla güzel, yüce, trajik ve komik konularıyla ilgilenmekteydi. 18.yy'da ise Alexander Baumgarten'in, estetiği; duyuşsal bilginin bilimi olarak tanımlaması ve duyu deneyimleri ile ulaşılan verilerin yani görüngüler dünyasını; güzelin bilimi yapmasının ardından, estetik; farklı disiplinlerin içerisinde de yer alarak yeni metodolojisini oluşturmaya başlamıştır.

Baumgarten'in dayandığı temel, düşüncelere dayalı aklın bilgisinin yanında duyu bilgisini de ele almaktadır. Duyusal algının, estetiğin alanına girmesi, psikoloji ve bilişsel bilimlerde algı kavramının önemi ve karmaşık duyu verilerinin bir göstergesi olarak; estetiğin; teorik ve pratik alanına yansımaya neden olur. Akıl ile duyu'nun bir bütün olarak gerçekleşmesi, estetiği; 18. yy sonlarında "*estetik*" terimini sadece "*duyuşsal algı*" kuramına bağlı olarak değil; sanat felsefesini de içersine alan sanatın çözümleme alanında özerk bir yer alır. Böylece; estetik düşüncesi, 18.yy'da akıl ve duyu algısı ile beraber kendi yasalarını oluşturmaya başlar. Böylece, estetik; sanattan güzel'in bilimi olarak ayrışır ve geline nokta sanat çözümlemesi estetik açıdan bilimsel bir nitelik kazanmış olur.

Estetiğin kazanmış olduğu özerklik; Aydınlanma çağında toplumsal olgularla örtüşür. İnsan gerçekliği ve dayandığı sosyal olgular, güzelin bilimi tanımlamasının dışında yeni bir estetik algının varlığını gösterir. Yeni estetik algı gerçekliğin yansımaları veya dönüştürülmesidir. Estetiğin dönüştürülmesi, hem kendi yasaları içerisinde oluşturulmakta hem de sanatın yasaları içerisinde ayrı bir kategori olarak yer almaktadır. Bu da estetiğin kapsam alanını genişletmekte ve zaman zaman anlamının ne olduğu konusunda sorgulanmasına da neden olmaktadır. Estetiğin yeni çerçevesini estetikçi Kagan, estetiğin metodolojik gelişimini günümüzdeki sürecini "*Estetik ve Sanat Dersleri*" kitabında netleştirir.

Estetik; sadece güzel-olanın bilimi değil; estetik, insanın çevresinde yatan, insanın pratik etkinliği içinde yarattığı ve gerçekliği yansıtan sanatta saptanabilen tüm estetik değerlerin zenginliğini araştıran bilim'dir. Bu anlamda estetik, gerçekliğin insanlar tarafından estetik özümlemesinin bilimi olarak tanımlanabilir der. (Kagan,1993:16)

Kagan Estetiğin yeni tanımı yaparken; estetiğin metodolojik gelişimi içerisinde felsefe ile olan bağlantısı ve sanat felsefesi olarak değerini ve bu kavramı ele alan felsefecilerden bahsetmeden edemez. Çünkü estetiğin dönüşümünü sağlayan ve aslında yön veren bu felsefecilerdir. Özellikle belirtir ki:

Estetik, felsefi bir bilim olduğundan, estetiğin kuramsal ilkeleri ile bilimsel yöntemi, her çağda, felsefenin somut metodolojisine ve içinde bulunduğu dünyagörüşüne doğrudan bağlıdır. Bu bağımlılık, yalnızca söz gelişi, Platon ya da Aristoteles, İ.Kant, G.F.Hegel, N.V.Çernişevski ya da V.Solovyov gibi aynı zamanda filozof da olan, estetik düşüncesinin temsilcileri tarafından değil,...sanat biliminden ya da kendi sanatsal yaratıcı etkinliklerinden gelen kimselerce de kolaylıkla saptanabilmektedir.(Kagan,1993:22)

Estetiğin metodolojisini çok iyi özümseyen, Avner Ziss ise “Estetik” adlı kitabında, estetiğin tanımını yaparken; Kagan gibi aynı temel kaygılarla iki temel yaklaşımdan bahseder. “Sanat ile estetiği birbirinden ayıran yaklaşımdır bu. Sanat, sanatın evrim yasaları ile sanatın özü ile ilgilenir, estetik ise sanatta ve gerçeklikteki güzelin bilimidir.” demektedir. Fakat Ziss, bu iki farklı yaklaşımı da yeterli bulmaz:

Bugün bilimsel öğretilerde estetik, dünyanın estetik özümsemesinin bağlı olduğu yasaları genelleştirir. Bu yasalar sanatta daha tam, daha çeşitli ve doğrudan yolla ortaya çıktıkları için, estetik de herşeyden önce, sanatın özünü ve genel yasalarını, sanatsal yaratıyı inceleyen bir bilim olarak kendini gösterir. Bu sebeple de, gerçek dünyanın estetik özümsemesi deneyini ve çeşitli dışavurumlarını bilimsel bir yolla temellendiren bilimsel maddeci estetiğin etki gücü, en başta, sanatın evriminde oynadığı role bağlıdır. (Ziss, 2009:2) diyerek;

Ziss bilimsel estetiği, gerçekliğin dönüştürülmesinde hem estetik tavrı hem sanatsal özümsemenin getirdiği sanatsal tavrı bir arada değerlendirir. Ayrıca estetiğin dönüştürülmesinde sanatın katkısını da gerekli görür.

Bu nedenle artık sanat, estetiğin bir konusu olmuş estetikte diyalektik biçimde sanatın içerisinde yer alan bir yöntem biçimi haline gelmiştir. Çünkü; sanatın da yasaları sadece güzele ilişkin yasalara bağlı değildir. Bu noktada ideolojik estetiğin anlamlandırılması ve ideolojik estetiğin dayanağı olan bilimsel öğretilerde estetik, anlaşılması gereken bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimsel öğretilerde estetik, bilgi teorisi, ontoloji ve bilim felsefesini de içerisinde alan diyalektik materyalizme dayanmaktadır. Bu da Marksist estetiğin tarihsel materyalist anlayışın özünü oluşturmaktadır.

Marks'dan önce bilimsel estetiğin yolunu açan Hegel'in diyalektik yöntemi olmuştur. Estetiğin dönüşümü bazı filozofların estetiğe ihtiyaç duyması ve bu kavramı bir yöntem biçimi olarak kullanmasıyla değişmiştir. Estetik kavramı; Hegel'in zihinsel, diyalektik yaklaşımı ile Marx'ın maddesel diyalektik yöntemi felsefenin temel dayanağı olan idealist bakış açısı ile değil; maddeci açıdan da ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Öncelikle Bilimsel estetiğin ortaya çıkışı iki kavram karşıtlığından meydana gelmiştir. İdealizm ve maddecilik. Güzele ve estetiğe olan yaklaşımın bu kavram ikilisiyle hem temellenmesi ve aynı zamanda ayrışması, estetik metodolojisinde, diyalektik ve metafizik yöntem estetiği olarak kuramsallaşmasını sağlar. Bilimsel estetik ve bilimsel maddeci estetik de bu kuramsal çabanın sonucudur. Bu anlamda estetiğin alanına giren diyalektik bakış açısı, bilimsel maddeci estetiğin yolunu açmıştır. Ama bundan önce felsefenin temeli olan idealizm², estetiğin de ilk temel taşıdır. İdealist estetik, idealist felsefe anlayışını destekler. İdealist estetiği ve diyalektik yöntemi kavramak için idealizmin felsefe açısından yerini ve çıkış noktasını tespit etmek gerekmektedir.

İdealist felsefede gerçeklik, maddi güçlerde değil, idea'lar olan düşüncelerden yola çıkmakta ve düşüncenin dışında bulunan gerçekliğin maddeciliğin tam karşısında yer almaktadır. Böylece bu yaklaşım gerçekliğin özünü metafiziği temel alıp gerçekliği ideallara bağlamaktadır. İdealist estetik de gerçekliğin zihinsel süreçlerle araştırılmasını öngörür. Ve kökeni Platon'a³ uzanır.

İdealar öğretisinin Platon'un bilgi görüşü ile bağlantısı hatırlanıldığında, burada "mimetik bir etkinlik" olarak şekillendiği görülür. Bu nedenle, sanatın hakkında olduğu şey ya da sanat eserlerinde anlatılan şey Platon'un sanat anlayışı açısından çok önemlidir. Aslında ilk defa Platon'da rastlanan "bu idealist- içerikli

² "İdealizm*, varolan herşeyi düşünceye bağlayıp ondan türeten; düşünce dışında nesnel bir gerçekliğin varolduğunu, başka bir deyişle düşünceden bağımsız bir varlığın ya da maddenin bulunduğunu yadsıyan bir felsefe akımıdır." (Güçlü,Yolsal Uzun,2003:713)

³ "Varlığın temelini oluşturan öğeleri bulmayı amaçlayan bir bilgi kuramı olarak onun "*idea*" öğretisi felsefi sisteminin merkezinde yer alır. Ona göre idea, genel gerçeklik taşıyan yasaların kuralların, varlık türlerini oluşturan ilkelerin değişmez, ölümsüz ve hakiki karşılığıdır. Yine ona göre "*idea*","bilgi", "*iyi*", "*güzel*" ve "*doğru*" aynı şeylerdir, birbiriyle özdeşirler." (Bozkurt, 1993:81)Estetiği genel olarak güzellik felsefesi ile sanat yapıtı ve genellikle sanatı içeren sanat felsefesinden meydana gelir."(Bozkurt,1993:82)

estetik görüşü”, daha sonra tüm idealist estetik teorilerinde farklı şekillerde görmek mümkündür.(Tunalı, 2010: 86)

Hegel idealist estetiğin bilimsel olarak kuramsallaşmasını sağlayan ilk filozoftur. Çünkü Hegel’in sanat anlayışı da idealizme dayanmaktadır. “Hegelin sanat felsefesinin başlangıç noktasında idea kavramının bulunduğunu, hatta estetik teorisinde, felsefi sisteminin yalnızca bunun sonucu olduğunu söylemek mümkündür”.(Yıldırım,2014:53)

Hegel ile idealist felsefenin temel kaygısı olan özne ve nesne arasındaki savaşım epistemolojik bir bakışla ayrışır. Yani filozof estetik etimolojisine epistemolojiyi yani bilgi edinmeyi ekler. Bunu Hegel’den önce ilk yapan İ.Kant olmuştur.

“Bilen özne ve bilinen nesne arasında kartezyen felsefe tarafından yapılmış olan ayrım, Kantçı idealizm tarafından sürdürülür. Öznenin nesnellikten bu radikal ayrımı bağlamında, tüm felsefe öncelikle epistemolojik bir sorgulama zemininde formüle edilir ve bilme edimi empirik verilerle iş gören biçimsel ve kategorik bir karaktere bürünür.” (Orman, 2015:8)

Kant özne ve nesneyi birbirinden ayırmış ve bilgi edinmenin yolunu tüm algı içerikleriyle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Görüldüğü gibi Hegel’e bu ortamı sunan Kant olmuştur. Alman idealizminin babası olan Kant’ın idealizm anlayışı, düşünme ve bilme edimini, duyulur gerçeklik ile değil; insanın bilme sürecinin apriori [deney öncesi] tüm algı içeriklerini bilmek ve her türlü zihinsel algılamayı bilmenin koşulu yapar.

“Bu durumda Kant’ın idealizmi Platon’cu anlamıyla ideallara, yani düşünce formlarına ontolojik bir gerçeklik atfetmekten geri durur ve onları yalnızca epistemolojik bir zorunluluk ve doğruluğun bileşenleri olarak temellendirmeye çalışır. Kant⁴ bu bağlamda kendi

⁴ Kant’ın estetiği bu noktada priori algı noktasında sezgiseldir. Duyu ile aklı birleştiren Kant, estetiği haz olgusu ve libidoya dayandırır. Dolayısıyla da subjektiftir. Kant güzeli, estetik nesneyi, bilgisel kavramsal yanı ile hoş ile iyinin sınırları içerisinde alır. Kant’ın idealist estetiği, Platon’un güzeli duyu alanına kapayarak idea’lar dünyasında araması Baumgarten ile duyu alanının açılması Kant ile idealist anlayışın hem epistemolojik yaklaşımla hem duyu alanını estetiğin temel kategorisi yapmıştır. Bu yaklaşım estetiğin nesne ve özne arasındaki ilişkilerine yeni bakış getirir. Hegel estetik teorileride bu kavramlar üzerinden hareket eder.

idealizmini ‘*transcendental idealism*’ olarak tanımlar. (Orman, 2015:10)

İdealist estetik anlayışı, Hegel’in felsefesinin temeline oturttuğu idealist anlayış ile “*diyalektik*” felsefenin oluşturduğu düşünme biçiminin ve bilincin yapılanmasıyla yeni anlamına kavuşur. Bu bilinç kavramı diyalektiğin⁵ içerdiği tez, antitez ve sentez aşamalarıdır.

Kojeveye göre; “Sokrates-Platondan Hegel’e kadar diyalektik, gerçeklikte karşılığı olmayan bir felsefi yöntemdi. Hegel de ise, bir gerçek diyalektik vardır, ama felsefi yöntem, katıksız ve yalın bir betimleme yöntemidir ve gerçekliğin diyalektiğini betimlemesi anlamında diyalektiktir ancak”.(Kojève,2012:180)

Hegel diyalektiğinin üçüncü aşamasında yeralan Tin kavramı ise hem idealist felsefesini kavrama da hem bilgi edinme sürecini anlamamızda bir araçtır. Tinin fenomenolojisi insan bilincinin nesnelliği bilme sürecinde alabileceği fenomenolojik biçimlerin bir analizi ve diyalektik gelişim süreci olarak okunabilir. En yalın ve soyut bilinç durumundan en karmaşık ve somut bilinç durumuna doğru uzanan fenomenolojik yolculuğun kavramsal bir dökümü söz konusudur.”(Orman,2015:112) Bilinç, Tin haline gelmiştir.

Hegel, klasik idealizmden farklı olarak sonlu maddi gerçekliği önemseyen mutlak idealist anlayışı getirir. Hegel felsefesi, düşünce, yaşam, kültür ve tarihi içerisine alan toplumsal gerçekliği estetik bir form olarak sunar. Böylece estetiğini diyalektik maddeci estetik anlayışını fenomenolojik nesnel olguların sosyal olgularla beslenen ideolojik hareketlerin bir yansıması olarak görür. Böylece güzellik, Tin’in dışlaşarak, nesnelleşerek, duyular dünyasında görünüme çıkmasıdır. (Bozkurt, 2011:157)

⁵ Diyalektiğin temelini oluşturan “tez: uğraklarının farklılaşmasından önce bilincin kendisiyle ilkel bir özdeşlik içinde bulunması, yani kendinde bilinç hali; antitez: öğelerinin farklılaşmış hale geldiğini kavrayan kendinin bilinci aşaması sentez: bilinç, kendini gelişmesinin uğrakları içinde group tanır. Böylece, birinci ve ikinci aşamaların bütün özellikleri, üçüncü aşama içinde bir organik birlik içinde halinde kapsamıştır. Bu sonuncu aşamada, bilinç Tin haline gelmiştir ve genelin ve evrenselin ifadesi olarak akıl ortaya çıkmıştır.” (Hilav, 2014:105)

Hegel'in Tin kavramı, felsefesinin temelini oluşturur. Bu noktada da Hegel estetiği tıpkı felsefesi gibi geist/tin/idea anlayışına dayanır. Aynı zamanda Hegel'in felsefi sistemini anlattığı kitabı "Tin'in Fenemolojisi"nde, fenemolojisinin onun mutlak idealizmine giden fenemolojik yol olarak anlaşılabilir...Hegelci bağlamda mutlak idealizme ancak fenemolojik bir çözümlemeyle girilebilir."(Orman, 2015:158)

Hegel, öznenin dış dünyada algıladıklarını betimleme yöntemi olarak kullanılan fenemolojiyi mutlak idealizm içinde kullanmıştır. Böylece bu yöntem üzerinden kavram ve yöntemlerini geliştirmiştir. Diyalektik yöntemde bunun kanıtıdır.

Bu anlamda Hegel, bireysel duyu algısına ve Kant'ın önermeleri içerisinde olan arzu veya estetik beğeni gibi öznel yargıların yanı sıra sanat eserinin dışsal olarak mevcut olan şey'lerin Tin için varolabileceği ikinci bir biçim akıl ile salt teorik bağıntıdır" diyerek; aynı zamanda şeylerin teorik incelenişi, onların bireysellikleri içinde tüketilmeleriyle, onlar aracılığıyla kendini doyurmayla ve duysal bir biçimde kendini sürdürmeyle değil, fakat onların tümellikleri bakımından bilgilerine ulaşmakla, onların iç özünü ve yasasını bulup çıkarmakla ve onları kavramlarına göre tasarlamakla ilgilidir. "der.(Hegel,2012:37)

Hegel'in fenemolojik verilerle özne ve nesneyi dış dünya ile kurduğu ilişkilerde deneyimleme yöntemi, yani özne bilincinin dolaylı edindiği bilgidir. Bu anlamda metafizik değil; fenomenlerin bilincini içermektedir. Hegel'in öznenin bilinci üzerine kurulan yöntemi yani fenemolojik yöntemi, ideaları özlerin dışsal verilerle ilişkisiyle deneyimlendiği bir alan olarak ortaya koyar. Bu yol mutlak gerçekliğe giden yoldur. İdealist estetik yaklaşımı bu deneyimleme de estetik algının nensel bir yansımasıdır. Böylece estetik algı da kültür, tarih ve dış dünya etkileşimleriyle ortaya çıkan gerçeklik, idea cinsinden olsa da mutlak ruh, Tin veya Geist olarak adını verdiği mutlak akıla bağlıdır.

İdealist estetiğin varoluşu, mutlak ruhun kendini gerçekleştirmesi için dışsal olaylara dayanarak; estetiğin dışsal bir deneyim alanında kendine bir yol bulması ve maddeci estetik anlayışın temelinde yatan diyalektik materyalizme dayanmaktadır. Bu yöntem estetiğin bilimsel maddeci bir bakış kazanmasına, toplumsal ve dışsal etkenlerle ideolojik sanatın oluşumuna katkı sağlamıştır.

A.2. Bilimsel Maddeci estetik

Estetik düşüncesi sanatın kuramsal ve tarihsel olarak çözümlenişindeki birliği kuran Hegel'in büyük çabaları sonunda şunu ortaya çıkarmıştır. Estetiğin evrimi, Hegel'le değişmiştir. Fenemnolojinin estetiğin alanına girerek; özlerin bilinci ve dolayısıyla öznenin bilincini öne çeken ve bunu betimlemek için gerçekleştirdiği yöntemler sadece Hegel'in değil bir çok düşünürün fikirlerinin ifadesinde bir yöntem teşkil eder. Bu yöntem estetik nesnenin öz niteliğini değiştirmiş ve kuramsallaşmasını sağlamıştır. Estetiğin kendini oluşturma tarzını önemseydiği kadar estetiğin öbür bilimlerle bir bağ kurmasının da yolunu açmıştır.

Hegel'in ortaya koyduğu diyalektik yöntem ile estetiğin yasaları tarihsel boyutta nesnel yasalara bağlanma ihtiyacı duymuş ve insanın tüm yaşamsal koşullarını içine alan maddi ve subjektif fenomenlerde estetiğin yasalarına dahil olmuştur. Artık sadece güzelin kaynağı olan tanrı veya mutlak zihinde değil; insan bilincinde yatmaktadır. Bu durumun metafizik olmaktan çıkması Aydınlanma çağı ve 1840'lardaki Marx'ın toplum öğretilerinin çabalarının sonucunda gerçekleşir. Hegelin diyalektiği ve Marx'ın maddeci toplum anlayışı eş zamanlı bir gelişme göstermektedir. Böylece Bilimsel maddeci estetik kuramının Marx'ın toplum öğretilerinin çabalarıyla eşzamanlı gelişmesi, Bilimsel maddeci estetik kuramını diyalektik materyalizme taşımasına yardımcı olmuştur.

Bilimsel maddeci estetik kuramı, 1840'larda Marx'ın toplum öğretisinin öbür görünüşleriyle birlikte aynı zamanda oluşmaya başlar. Karl Marx'ın gençlik yazılarında, estetik biliminin bazı temel sorunlarına el atmış olduğunu görmekteyiz. Daha sonra 1845-46'da Karl Marx ve Friedric Engels, "*Alman İdeoloji'sinde*" toplumsal ve sanatsal kültürün gelişme yasalarını oluşturduklarını ve yeni estetik üzerine fikirlerini yazdıklarını görmekteyiz. Marx ve Engels'in bu fikirleri 1933'te yayımlanan "*Sanat ve Edebiyat Üzerine*" adlı yapıtları, estetik düşünce tarihi ile bilimsel maddecilik ve tarihsel maddeciliğin temelleri hakkındaki düşüncelerinden oluşur.

Marks ve Engels, örneğin; "*Sanat ve Edebiyat'ta*" maddi hayattaki üretim tarzı toplumsal ve entellektüel hayat süreçlerini belirlediğini ve insanların bilinçlerinin varlıkları değil, toplumsal varlıkları bilinçlerinin belirlediğini yazar. Toplumsal devrimin ardından iktisadi üretimin el değiştirmesi maddi dönüşümün getirdiği çatışmaların ve ideolojilerin toplumdaki her üretim sürecini etkilemesinden bahsederek politika, din, sanatı veya hukuku bu süreçlerle bağlantılandırmaktadırlar. Ayrıca din ve felsefenin tarihsel sürecini, tarihsel ve maddi üretimi toplumun varoluşunun temeli olarak görmektedir.

Marks şöyle der: Fikirlerin, kavramların, bilinçliliğin üretimi, ilkin insanların maddi etkinliği, maddi bağlarıyla, gerçek hayatın diliyle sıkı sıkıya örtülüdür. İnsanların bu aşamada beliren kavrayış,

düşünüş ve zihni alışverişleri, maddi davranışlarının dolaysız akışı şeklinde görülür. Bir halkın, politika, hukuk, ahlak, din, metafizik dilinde anlatımını bulan zihni üretim için de geçerlidir aynı fikir (Marks, Engels,2016:20)

Marks insanların kendi kavram ve fikirlerinin üreticisi olarak görür ve bilinçlilik kavramını öne çeker. Ancak *“hayatı bilinçlilik değil, bilinçliliği hayatı belirler.”* ifadesini kullanır. (Marks, Engels, 2016:20) Böylece Marks, her türlü bilinç durumunun fenomenolojik bir bakışla öznenin bilincinin bilimi olarak gerçekliğin kendiliği değil; dünya deneyimleri ile kazanılan bir bilinçten bahsetmiş olur.

Marksist estetik anlayışının temelinde de bu bilinç bilgiye dayanan ve deneyimlenen bilgi objesi yatar. Bu bilgi yaratılan gerçekliğe ve deneyimlenen bilgiye dayalı bir gerçekliktir. Sanat bu gerçeklikten yola çıkarak İnsanın toplumsal süreçleri içerisine alır ve bütün olarak toplumsal ilişkilerle belirlenen maddi üretim güçlerinin tarih, felsefe, din, sanat, politikanın ve hukukun üretim süreçleriyle ilişkilenen femonenlerle ilgilenir.

Michel Lequene de *“Marksizm ve Estetik’te”* Marksist estetiği kaynağını şöyle vurgular:

Gerçeklik sorunu XIX.yy’ın edebiyat sorunudur ve bunun nedeni çok açık olarak görmekteyiz. Gerçeklik, yapı olarak maddeci olan burjuva sınıfına özgü bir anlatım biçimini teşkil eder. Gerçeklik bu sınıfın eseridir. Üst düzeydeki sanat temsilcileri bu biçimi kullanarak ona en üst düzeydeki sanatsal gösterilerini sunmuşlardır, önceleri savaşı eleştiriler şeklinde, sonraları yükselişinin eleştirel düşünceleri olarak, sonunda çöküşünün keskin otokritiği olarak karşımıza çıkmaktadır.”(Lequenne,2000:35)

Marks’tan sonra bilimsel maddeci estetik anlayışı yaygınlaşmıştır. Bunu Kagan Bilimsel maddeci estetik tarihinde görülen önemli özelliklerinden biri de, dünya estetik düşüncesi içindeki konumunu önemle yaygınlaştırmış ve pekiştirmiş olmasıdır. Kesin olarak söylemek gerekirse, bilimsel maddeci estetik, daha baştan uluslararası bir ölçekle ele alınmıştır. Daha 19.yy’da, Rus G.Plehanov, Alman Franz Mehring ve Fransız Paul Lafargue, bilimsel maddeci estetiğin daha ileriye doğru getirilmesinde önemli katkıları olmuştur. 1930’larda bilimsel maddeci estetik, İngiltere, Fransa, Bulgaristan ve Çekoslovakya ile yurt dışında etkinlikte bulunan Alman ve Macar bilimcilerin çalışmalarıyla büyük bir sıçrama göstermiştir diyerek vurgular. (Kagan, 1993:44)

Bunun dışında en önemli katkı Plehanov tarafından yapılmıştır. Bilimsel maddeci estetik tarihindeki bir ileri aşama Leninle belirlenir. Toplumcu bir düzen kurma kaygısıyla kendi bilimsel algı alanı içinde estetik sorunsalına önem vermiştir.

Devrimden sonra, toplumun yeniden kurulma sürecinde, bilimsel maddeci estetiğin daha ileriye doğru geliştirilmesi için her zamankinden daha elverişli koşulların doğmasına olanak sağlamış ve bilimsel maddeci estetik bakış açısına ilgi artmıştır. İdealist ve pozitivist anlayış değişim sürecine girmiştir. Sanat artık gerçekliğin yansıtılmasının ve gerçeklik bilgisinin bir biçimi olarak kavranıyor, estetik kuramı doğrultusunda “*gerçeklik*” kategorisine dönülüyordu. Toplumcu gerçekçi anlayışı ön plana çıkmaktaydı. Bunun yanı sıra Bilimsel maddeci estetik sadece toplumcu gerçekçi anlayışı öne çekmiyor “dünya estetik düşüncesi içindeki konumunu önemle yaygınlaştırmakta ve pekiştirmiş olmaktadır.”(Kagan, 1993:44)

Bilimsel maddeci estetik anlayışa diyalektik yöntemin katılması tarihsel süreç içerisinde kendiliğinden gerçekleşmiştir.

Marx öncesi felsefe tarihinde, maddeci dünya görüşü ile diyalektik yöntem birbirinden ayrı olarak geliştirilmiş ancak diyalektik maddeci görüş bu ikisini bütüncül bir birlik içinde bir araya getirmiştir. Bilimsel maddeci estetik, o güne kadar estetik düşüncesi tarihinde hiç bilinmeyen maddeci diyalektikte, metodolojik bir temele kavuşmuştur. (Kagan,1993:45)

Bilimsel maddeci yöntem tarihsel gelişim aşamasında gerçekliğin ortaya konmasında önemli bir yöntem olmuştur. Bu noktada bilimsel maddeci estetik anlayışı, gerçekliğin ifadesinde kuramsal genellemeler yapmakta ve hem sanatın tarihsel sürecini değerlendirmekte hem de güncel sanatın durumunu yorumlamaktadır. Bu yöntem, estetik biliminin yasalaşmasında estetik görüşlerin bir araya gelmesinde ve estetik düşünce sisteminin oluşmasında önemli olmasının yanı sıra bunlara bağlı olarak; metodolojisinin ilkeleşmesinde etken teşkil etmektedir. Ayrıca sosyal sorumluluk kapsamında toplumun sanatsal gelişmesinin öneminin vurgulanması ve bireylerin estetik eğitiminin önemini öne çekmektedir.

B- Estetiğin ideolojisi

Estetik ve ideoloji⁶ kavramları modern toplumları simgeler. Çünkü ideoloji çağı, geleneksel toplumların çöküşünden sonra ortaya çıkmıştır. İdeoloji, toplumu yansıtır

⁶ “İdeoloji terimi, ilk olarak 1796 yılında Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından, düşüncelerin ve duyuların, bunların ortaya çıkışlarının, birleşmelerinin ve yarattığı sonuçların sistematik olarak incelenmesiyle

ve gerçekliği temsil eder. Bu anlamda da tarihsel süreç içerisinde Aydınlanma çağında Marx⁷ ile yaygınlaşan ideoloji kavramı, Alman İdeolojisinde⁸ materyalist tarih görüşünü simgelemiştir. Politik anlamda ilişkisinin yanında sanat ile olan ilişkisinde bu süreçte kuramsallaşır.

Başlangıçta mümtaz bir bilim, düşüncelerin ortaya çıkışının, bir araya gelişinin ve yayılışının sistematik bir açıklamasını sunarak genel olarak bilimsel bilgi için bir temel öne sürecek ve özel olarak da toplumun doğal düzenlenişini kolaylaştıracak bir düşünceler bilimi olarak tasavvur edilen ideoloji, diğerleri gibi bir yönelim haline geldi ve cumhuriyetçilikle olan ilişkisi nedeniyle felsefi iddialarına gölge düştü. Kavram modern toplumların doğuşunu imleyen toplumsal ve siyasal çalkantılar bağlamında Aydınlanmanın ideallerini geliştirme teşebbüsünün bir parçası olarak ortaya çıktı. (Tompson, 2013: 46)

En genel anlamıyla ideoloji, siyasi ya da toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; bir topluma bir döneme ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançlar bütünü; bir toplumsal duruşu veya durumu yansıtan düşünceler dizgesi; insanın kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzlarıyla ilgili tasarımların tümü olarak tanımlanır. (Bağlı,2010:27)

İdeoloji sadece düşünceler bilimini değil, düşüncelerin kendilerini de ifade etmektedir. Toplum içerisinde siyasi hareketleri temsil etme yanında ideoloji, aslında kavram olarak toplumsal ilişkilerin ve değer sistemlerinin yansıması olmakta ve bu

ilgilenecek yeni bir bilim projesini tarif etmek için kullanmıştır.” (Tompson,2013:4)

⁷ Fakat Marx ideoloji terimini olumsuz anlamda kullanmıştır.” Marks’ta ideolojinin kötüleyici anlamı iki unsurdan oluşuyordu. Birincisi, ideoloji idealizmde sorunlu bir felsefi yaklaşım olmalıydı. İkincisi, ideoloji toplumda kaynakların ve iktidarın eşitsiz dağılımıyla bağlantılandırılıyordu.”(Eagleton ,1996:11)

⁸ Bu görüşte insanların kendi maddi ihtiyaçlarını karşılama biçimi toplumun kalanını belirliyordu. Toplumsal süreç maddi ihtiyaçlar olan beslenme barınma vb. İhtiyaçları kapsamaktaydı. Bu ihtiyaçlarda bir emek sürecinde ortaya çıkmaktadı. Marx buna “maddi pratik” demekteydi. Böylece ideolojide maddi pratik’den oluşmaktadı.”Düşünceleri ideolojiye dönüştüren şey, bu düşüncelerle, emek sürecini karakterize eden toplumsal ve ekonomik ilişkilerin çelişkili doğası arasındaki bağıdır.” (Eagleton,1996:14)

durumda gerçekliği düşüncelerle yansıtmaktadır. Varoluşsal anlamda bireyin temsiliyetinde, bireyin varlıksal nedenlerini de içerisine alan geniş bir yelpaze de sunmaktadır.

İdeoloji iki ana eksenle tanımlanan bir kavramdır. İlki siyasi ya da toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, diğeri de düşünce biçimini belirleyen epistemolojik ve metodolojik içerimli yapısal bir durumdur. Ancak bizim burada sanat ile ilişkisini kurduğumuz da bu ikincisidir. Toplumu doğal bir temelde düzenleyen ve makul özlemlerin uyumluluğu içinde yasal bir çerçeveye oturtan ve bu çerçevede onun gereksinimlerini ortaya koyan yaklaşımdır.(Bağlı,2010:30)

Politik anlamda erken burjuvazi içerisinde yer alan estetik kavramları siyasi, toplumsal olanla örtüşmekte ve egemen ideolojinin oluşmasında belirleyici olmaktadır. Yani estetik kategorisinin değişen değer ve anlamları, Avrupa burjuvazisinin siyasi egemenlik mücadelesinde örtük bir şekilde devrede bulunmuştur. Tarafsız bir kavram gibi görünmesine rağmen; estetik, modern sınıflı toplumların gereksinim ve çıkarlarına ideolojik bir tutarlık verme konusunda önemli rol oynamıştır. (Eagleton,1996:11)

Bu anlamda sanat'ta ideoloji, sanatsal kuramın yanında ideolojik söylemlerin de aracı olmuştur. Yani hem gerçekliğin hem de öznel ifadenin yansıması olarak varlık bulurken; estetiği temsil eden özne ve nesne ideolojik bağlamda bir bilgi ögesi olarak karşımıza çıkar. Bu gerçeklik insansal bilgiyi içerdiğinde insanın ideolojilerini gösteren edimsel bir ifadeyi yansıtır. Ama öznel bir fikri içerdiğinde özne'nin duygusunu içermektedir.

İdeolojik sanat'ta gerçeklik ile ilişkilidir. Çünkü toplumsal gerçekçi kuramının en önemli aracıdır. İdeolojik sanat adının konmasında etkili olan bu kuramın mimarları Marx ve Engels'dir. Bu düşünürlere göre ideolojik sanatın koşulu toplumcu gerçekçilik kuramıdır. Toplumcu gerçeklik kuramı estetiğe yeni bir kategori olarak girmiş ideolojik sanatın koşulu olmuştur.

Yeni bir estetik teori olarak ve sanat kuramının ifadesi olan estetik, teoriksel anlamda estetiğin gerçeklik sorununu ve onun varlık probleminin dayanaklarından biri olan bilgiyi ön planda tutarak toplumsal gerçekçi anlayışı temsil etti. Bunu en net ortaya koyan ve savunan Marx olmuştur. Bu nedenle Marksist estetiğin dayandığı estetik anlayış toplumsal gerçeklik anlayışı ile ilgilidir. 19. yy başlarında ortaya çıkan gerçekçilik kavramı Sovyet devrimi sürecinde yani Stalin döneminde "*toplumcu gerçekçilik*" akımına

dönüşmüştür. Akımı Luçaranski, Phelanov, Çernşevski, Marx, Lenin vb. gibi düşünürler temsil eder.

Toplumsal gerçekçiliği estetik gerçeklik olarak tanımlayan İsmail Tunalı, “Estetik gerçeklik, kendine özgü bir gerçeklik olup bu, insanlaştırılmış, toplumsallaştırılmış bir gerçekliktir.” Demektedir. (Tunalı, 2010:59) Ünlü Marksist estetikçi Hans Koch’da şöyle demektedir:

“Marksist-Leninist estetikte biz daima şöyle bir belirleme ile karşılaşırız: Sanat, Gerçekliği özel bir yansıma biçimidir. Bu söz, materialist yansıma teorisi anlamında tartışmasız doğrudur. Bu teoriye göre gerçeklik önde gelir, onun yansması, onun taklidi ise bundan sonra gelmektedir.”(Tunalı ,2010:57)

Marks’ın ideolojik kuramına karşı Althusser ise sanatın tamamen ideolojiye indirgenemeyeceğini iddia eder. Sanatın ideolojiyle özel bir ilişkisi olduğunu ancak;

“İdeoloji, insanın gerçek dünya da deneyimlediği imgelemisel biçimleri ifade ettiğini belirterek; Sanat ideolojinin içindedir; ancak aynı zamanda onunla arasındaki mesafeyi, içinde olduğu ideolojiyi hissetmemize ve algılamamıza izin verdiği noktayı denetim altında tutar. Sanat bunu yaparak ideolojinin gizlediği hakikati bilmemizi sağlamaz.” (Eagleton, 2015:32.)

Çünkü; Althusser için bilgi katı anlamda bilimsel bilgi anlamına gelir. Marx için ise toplumsal gerçeklik kuramı, ideolojik sanat’ın ön koşuludur.

Althusser’in yorumu da sanatı ideolojinin içerisine dahil etmektedir. Fakat sanatı sadece ideolojiye indirgeyerek alanını daraltmaz. Sanat sadece duygunun değil; bilgi içeren bilinçli aklın da ifadesi olarak görür. Bu anlamda duyu biliminin karmaşık yapısında tanımlanamayan bir süreç izleyen estetik, hem doğa olaylarını içerisine alan hem de sanatçının duyu dünyasını da kapsayan bir deneyim alanıdır. Bu yüzden her türlü deneyim alanını kapsamaktadır.

İsmail Tunalı “sanatın doğal görünüşlerinin doğa olaylarını ve doğal insan yaşam görevlerini içine aldığı yerde bile, toplumsal niteliğe sahip olduğunu estetik duyumların ve sanatın, yalnız toplumsal ilgileri değil; aynı zamanda insan için toplumsal, tarihsel olarak meydana gelen doğa varlığını da yansıttığını” (Tunalı, 2010:59)ifade ederek estetiğin hem duysal im’leri hem de toplumsal deneyimlerin imgesel biçimlerinin estetikten bağımsız olamayacağı konusunda aynı görüştedir.

Böylece sanat dolaylı olarak toplum ideolojilerinin bir yansımasıdır. İdeoloji’nin sanatın içerisine dahil edilmesi bilinçli özne tarafından yapılır. Fakat zaten bu

duyulur algının karmaşık sürecinde farkında olmadan da gerçekleşmektedir. Çünkü “Sanat üst yapının bir parçasıdır. O da döneminin ideolojisini yansıtacak, bilinçli ve bilinçsiz olarak egemen sınıfın çıkarlarına hizmet edecektir. O halde toplumun alt yapısı üst yapısını ve dolayısı ile ideolojisini belirleyecek ve sanat eseri de bu ideolojiyi yansıtan bir yapıt olacaktır.” (Moran, 2013:44)

İdeolojiyi sanatın bir parçası olarak gören Marksizm için sanat, toplumsal “üstyapının bir parçasıdır. Üstyapı aynı zamanda Marksizm’in ideoloji olarak adlandırdığı toplumsal bilincin belli biçimlerini de içerir. İdeolojinin işlevi de toplumdaki egemen sınıfın gücünü meşrulaştırmak; nihai çözümleme de bir toplumdaki egemen sınıfın düşünceleridir.” (Eagleton, 2015:20)

Kuramsal olarak ele alındığında ideolojik estetiğin şifresi toplumsal gerçeklik kuramıdır. Gerçeklikle ilişkilendirir. Bunu savunan düşünürler toplumun siyasi ideolojilerini ve toplum ideolojilerini de kapsama dahil ederler. Toplumsal gerçekçilik kuramının sanata kuramsal yansımaları ilk olarak Marx ve Engels’in metinlerinde yer alır. Aslında Marx ve Engels sanat kuramı adı altında ilkeler koymasalarda, yazınsal metinlerinde sanatın toplumdaki işlevselliği ve belli bir kitleyi temsil eden üretici ve alıcı ilişkilerine işaret ederler. Marks’a göre sanatçı toplumun içerisinde bir varlık olarak yapıt üretir. Doğadaki varlığı değil; insan üretimi olarak varlığı temsil eder. Bu anlamda estetik nesne insanı temsil eden insana özgü yeni gerçekliği temsil etmektedir.

Marks’ın ifadesi, Üretim, ihtiyaca maddi bir nesne sağlamakla kalmaz, o maddi nesne için bir ihtiyaç da doğurur. Tüketim, kendi ilk doğal kaba ve dolayimsız halinden sıyrıldığı zaman bir talep biçiminde nesne yoluyla ortaya çıkar. Nesneye duyulan gereksinme, o nesnenin algılanışından doğar. Sanatın nesnesi de sanat duyusu olan ve güzellikten haz alabilen bir izleyici kitle yaratır. Onun için üretim, özne için bir nesne üretmekle kalmaz, ama nesne içinde bir özne üretir.(Marx-Engels-Lenin, 2006:83)

Onların düşünceleri, tarihi maddecilik öğretileri ile sanatı belli bir yere (üstyapıya) oturtmak ve bazı sanat eserleri hakkında fikirlerini açıklamaktır. Ancak daha sonraki Marksist estetik adı altında kendinden sistemleşen sanat ve estetiğe ait yeni ilkeler ortaya koydular. Marx ve Engels dışında bu sorunlarla ilgilenen Plehanov, Troçki, Lunaçarski Marks’ı takip eden fikirlerini devam ettirdiler. Bu konuda en iddialı olan G.V.Plehanov’dur. Plehanov Marksist öğretiyi estetik kuram haline sokmaya çalışmıştır.

“Plehanov, sanatın doğuşu, sosyal sınıflarla sanat eserleri arasındaki ilişki, estetik zevk ve fayda gibi sorunlar üzerine eğilmiş ve marksist felsefenin temel fikri olan, olayları maddi ve ekonomik nedenlerle açıklamak ilkesini bu sorunları aydınlatmak için kullanmıştır.”(Moran, 2013:47)

Plehanov için sanat bir araç değildir. “Estetik, içgüdüsel bir olgudur ve sanatçı, sanatsal yaratıcılık açısından özgürdür. Ona göre sanatçı aynı zamanda gerçeği yansıtan kişidir. (Acar,2012:125) Çoğu toplumcu gerçekçi düşünür sanatı, ideoloji açısından bir araç olarak görürken Plehanov onlardan ayrılmaktadır. Plehanov şöyle der:

Her devrin artistik yaratış tarzına ait özellikler, bu yaratışın ifade ettiği toplumsal psikolojiye daima sıkıca bağlı bulunur. Her devrin toplumsal psikolojisi, daima o devrin toplumsal ilişkileri tarafından şartlandırılır. Bu bütün sanat ve edebiyat tarihinin açıkça ispat ettiği bir olgudur. İşte bunun içindir ki, herhangi bir edebi eserin sosyolojik eşdeğeri hakkındaki tanım, eleştirmen bu eserin estetik meziyetlerini değerlendirmekten kaçındığı takdirde, eksik ve dolayısıyla yanlış olur. (Plehanov, 1987:11)

Plehanov’a göre ideoloji ve sanat arasındaki yakınlık Marksizm’in genel ilkeleri içerisinde de yer alır. Çünkü Marks’ta Toplumsal sınıfların etkileşimini önemser ve sanatın bu toplumsal sınıfların içerisinde varolan ve dolaylı olarak ideolojilerin etkisiyle toplumsal bir sanat anlayışından bahseder. İdeolojiler düşünceleri temsil ettiği için sanatta düşünceleri temsil etmiş olur. Bu düşünceler de toplumcu gerçeklik anlayışı çerçevesinde ilkeleşir.

Marksist estetiğin en önemli savunucularından olan Gröygrý Lukacs’a göre sanat bir yansıtmadır. Ve yansıtmaya yöntemleri ikiye ayrılır: Gerçekçilik ve doğalcılık. Bunlardan birincisi sosyal gerçekliği yansıtabilir, ikincisi yansıtmaz. Lukacs daha sonra, Gorki gibi, gerçekliği de ikiye ayırır: Eleştirel gerçeklik ve toplumcu gerçekçilik olmak üzere.(Moran,2013:53)

Lukas’ın toplumcu gerçekçiliği eleştirel gerçeklikten farklı değildir; her ikisinde toplumsal gerçekliğin özünü yansıtır. Ne var ki toplumcu gerçekçilik ancak sosyalist bir toplumda uygulanabilecek bir yöntemken eleştirel gerçeklik hem sosyalist hemde sosyalist olmayan toplumlarda, hem de sosyalist toplumların başlangıç dönemlerinde kullanılır.(Moran,2013:60)

Toplumsal gerçekçiliği eleştirel kuram bağlamında savunan ve Marksist sosyalist anlayışı temel alan ve sanatı ideolojik boyutlara oturtan Frankfurt okulu bu yeni gerçekliğin yasalara oturtulmasında önemli bir katkı payı sağlamıştır. Özellikle Adorno ve Benjamin, Horkheimer’in estetik ve ideoloji bağlantısına yaklaşımları ve Eagleton’un kuramsal çerçevenin oluşmasında etkisi büyüktür. Edebiyat ve eleştiri kuramlarında da etkili olan ideolojinin katılımı estetiğin genel yasaları içerisinde harmanlanır. Bu bağlamda Eagleton “Estetiğin ideolojisi,” kitabında estetik ideoloji ve siyasi toplum

arasındaki karmaşık ilişkileri ele almakta, Kant'tan Adorno'ya ve postmodernizme dek estetiği ve estetiğin ideolojiyle olan bağlantısını değerlendirmiştir. Eagleton'a göre estetikte kültür gibi çelişkili bir olaydır:

bir yanıyla sınıflı toplumların işleyişinde gizli bir strateji işlevi görürken, öte yandan alternatif düşünme ve hissetme tarzlarını ortaya çıkararak; bu toplumlara yönelen güçlü bir eleştiriye katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda estetik, belli bir anlamda anlaşıldığında, bu egemen ideolojik biçimlere karşı umulmadık ölçüde güçlü bir tehdit ve alternative sağlamaktadır ve bu anlamda büyük ölçüde çelişkili bir fenomendir. (Eagleton, 2010:11.12)

Eagleton dışında Louis Althusser'in ideoloji konusundaki yorumları dikkat çekmiştir.

Althusser, toplumsal gerçekçiliği ve onda meydana gelen değişikliği ekonomik düzeydeki değişikliklere indirgemez. Çünkü toplumsal gerçeklik üç ayrı düzeyden oluşur. Ekonomik, politik ve ideolojik. İdeoloji kendine özgü bir özerkliği ve öteki düzeyler üzerinde etkisi olan belirleyici bir üst yapı kurumudur. İdeoloji, maddi altyapının üzerinde uçan bir "fikirler bulutu" değildir; kendisi de bir bakıma maddidir, çünkü kilise, aile, okul ve parti gibi kurumların maddi pratiğinde üretilir. Bu kurumlara Althusser *ideolojik aygıtlar*" demiştir. (Althusser, 2014:28)

Althusser'de Marks'ın estetik anlayışını destekler. Marks'tan farklı olarak İdeolojiye bireylerin bilinç düzeyi olarak değil; toplumsal yapı açısından ele alır. Toplumu farklı pratiklere ayırarak Marks'ın tarihsel materyalizminden faydalanmıştır. Bu anlamda ideolojiye daha bütüncül yaklaşmaktadır.

İdeoloji kavramının farklı ayakları, Hegel'den Dilthey'e Simmel ve Scheller aracılığıyla Max Weber'e ve yeni Kant'çılara ve dolayısıyla Lukacs, Goldman ve Mannheim'e kadar uzanan dolambaçlı yolu izler. Bu soy çizgisinin başlangıç noktası, Hegel'in kavramı içinde uzanır, Tin ile olan ereksel birliğine kadar zihin- bu kavram- sürekli olarak, diyalektik süreçler sayesinde, dünya (Tarih) içinde açık biçimde kendisini somutlaştırır. Hegel söz konusu zihne "*nesnel biçim*" demektedir. Uzun süre ideoloji çalışmaları nesnel zihin araştırılmasının dışına çıkamamıştır. (Gustafsson, Lumley, Bluhm, Mclennon, 2014:92)

Gerçekçilik kuramının Hegel'in nesnel biçim kavramının bir uzantısı olduğu görmekteyiz. Marks, Hegel'i incelemiştir. Hegel, bilincin nesnel bilgiye ulaşmanın akıl

yoluyla gerçekleştirebileceğini savunur. Bilinç akıl yoluyla dünyayı ve toplumsal hayatı kavrar. Ve gerçek bilgiye yani topluma ait bilgiye ulaşır. Bu durumda bilinç Marks'ında ele aldığı toplumun bilincidir. Bu anlamda Marks'ta Toplumsal gerçeklik anlayışının temellerini atmış olur.

Toplumsal bir bilinç boyutunda estetik, öznel fakat nesnel bir uygulamadır. Sanatın evrim yasaları içerisinde estetiğin varoluşsal rolü ve de estetiğin yeni ilkeleri toplumsal boyutta bilimle, gerçeklikle ve ideolojik anlamda ahlak, siyaset, felsefe ve din ile ilişkilidir. Bilimsel estetik algısı daha sonra ideolojik anlamda Marks'ın getirdiği bilimsel maddeci estetik anlayışına zemin oluşturmuştur. Hegel'in diyalektik yöntemi akıl yoluyla ulaştığı toplumdan beslenen nesnel bilgiyi, Marx'ın maddeci anlayışı ile birleşmiştir.

Bilimsel estetikte, gerçeklik karşısında insanın koyduğu estetik tavrın, maddi ve manevi yaşamın çeşitli alanlarında sanatın yarattığı çok yönlü ve güçlü bir etkiyi, gerçekliğin dönüştürülmesinde sanatın katkısını gerekli görür. Bilimsel öğretilerde estetiğin temel ilkelerinin her şeyden önce sanatsal pratiğin genelleştirilmesine dayanmasının nedeni de budur. Bu estetiğin asli görevi, modern sanatın kuramsal yorumuna girişmek, ama bunun yanı sıra da onun üzerinde belli bir etkiye bulunmaktadır. (Ziss,2009:2)

Aslında Bilimsel maddeci estetik kuramı, sanatın yasaları içerisinde yeralan biçim ve içeriği açığa çıkarma şeklindedir. İdeolojik estetik, toplumsal öğretileri, diyalektik süreçleri, idealizm ve maddeci felsefenin arasında yer alır. Her ikisini de yansıtır. Bu anlamda İdeolojik estetik, estetiğin diyalektik ve metafizik ifade biçimlerinden diyalektik yöntemi temsil eder. Ve bir anlamda Toplumcu dünya görüşünün ifadesi olan burjuva estetiğinin yansıması olan bilimsel maddeci felsefesinden gelmektedir.

Estetiğin metodolojik gelişimi sanatsal çözümleme yanında toplumsal ve psikik imgelerin yansıması ile bilimsel maddeci öğretinin aracı olur. Bilimsel maddeci yöntem toplumsal gerçekliğe ulaşmanın yoludur. Bu estetiğin metodolojisi içinde geçerlidir. Estetiğin süreçteki gelişimi pedagoji, psikoloji, sosyoloji, sanat ve felsefe gibi alanlarla etkileşerek ideolojik bir boyut kazanır.

Zaten her sanatçı kendisine ait yöntemsel bir hesaplaşmanın içindedir. Onun içinde epistemolojiye yedeklik veya onunla beraber varolan bir ideolojinin varlığı yadsınamaz. Hatta her sanatçının kişisel ufkunu belirleyen bir ideolojinin varlığı da gereklidir. Ancak, bir toplumsal ve siyasal proje olarak verili bir duruma öykünme çabası, sanatsal etkinliği sınırlayan, etkinlik alanını daraltan bir pozisyona neden olacaktır. Sanatçı ideolojik belirlenimleri sanatsal

etkinliği ile varoluşsal bir koşutluk içinde değerlendirmez. (Bağlı, 2010:31)

İdeolojinin, sanatı bağlayan yönü toplumsal bir varlık olan sanatçının kendi varoluşunu temsil eden; bireysel ve özgün bakışının estetik bir nesne olarak gerçekliği yansıtmasıdır. Sadece politik bakışın bünyesinde kullanılan estetik, tabii ki estetiğin alanını daraltacaktır. Ama sanatçı topluma ait bir bilgiyi istediği gibi ideolojik anlamda kullanmakta özgürdür. Bunu estetik aracılığıyla yapabilir. İdeoloji estetiğin ve sanatın alanına istemese de dahil olmuştur. Çünkü ideoloji sadece politik söylemleri değil; fikirlerin savunuculuğunu da yapar. Bu anlamda sanatta bu fikirleri temsil edebilir.

Ziss'in dediği gibi "sanat ve bilim ideolojik biçimleri temsil etmez; tersine yanıltıcı ve yalan bilince karşı gerçekliğin bir başkaldırısını oluşturur; gerçek sanatçı varolan gerçeklikle durmadan döğüşür, onun karşısında eleştirel bir tavır koyar." (Ziss,2009:46)

Sanatın işlevleri ve yasaları arasında ideolojileri temsil etmek yoktur. Sanat kendini temsil eder. Ancak sanatçının sanat pratiğinde varolan bilince dayalı ideolojik ifadeler; sanatçının sanatının ontolojik ifadesi olabilirler. Bu ikisini birbirinden ayırmak gereklidir. Ancak; sanat, ideolojilerin aracı olmaması gerekse de kendi varoluşu da ideolojiyi temsil eder. Çünkü sanat sanatçının düşünsel boyutunu da yansıtır. Yapısal anlamda sanatçının varoluşu da bir anlamda kendi ideolojilerine bağlıdır.

Janet Wolff "*Sanat'ın Toplumsal Üretiminde*" ideolojiyi genel anlamda iki ana eksenle tanımlar.

İlki siyasi ya da toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, diğeri de düşünce biçimini belirleyen epistemolojik ve metodolojik içerimli yapısal bir durumdur. Biri, "epistemolojik ve metodolojik" içerimli, diğeri ise "politik kurguya" dairdir. Metodolojik olan; insanların inanç ve düşüncelerinin gündelik yaşam ve varoluşlarının maddi koşulları ile sistemli bir bağlantı içinde olduğu varsayımdır. (Wolff, 2000:5)

Wolff'un da bahsetmeye çalıştığı gibi ideoloji epistemolojiyi temsil eder. Bir anlamda estetik bir nesneyle topluma sunulan bilgi objesi sanatçının yaşamsal problematliğini kendi fikirleriyle oluşturduğu nesnedir. Bu noktada sanat ideolojik olmaktadır. Toplumsal bir varlık olarak ortaya çıkan estetik nesne epistemolojik'tir ve bir anlamda ideolojik sanatın yapısında varolan gerçekliğe de bir o kadar yakındır.

İdeolojik estetiği destekleyen toplumcu gerçekçilik kuramı sanatta ideolojiyi öne çekmiştir. Marksizm'in toplumcu gerçeklik kuramına Kant'ın eleştirel bakışının getirdiği yöntem

gerçeklik düşüncesiyle ve Hegel'in akıl yoluyla elde ettiği ve diyalektik karşıtlıklarını kullanarak ulaştığı nensel bilgi; Marks öğretisine ve ideolojik anlamda toplumcu gerçekçilik fikrine ulaşmıştır. Bu fikir toplumun içerisinde yeralan sanatta dahil tüm dinamikleri değiştirmiş aynı zamanda ideolojik sanatın dayanağı da yapmıştır.

Sonuç olarak;

İdeoloji'nin, sanatla ve estetikle olan ilişkisi metodolojik anlamda sanatsal yasalarla ifadesi şeklinde veya toplumsal olguların bir yansıması biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Toplumcu gerçekçi ideolojik sanat anlayışı, ideolojik sanatı metodolojik olarak sanata yerleşmesini, varoluşsal ve toplumsal olarak da ayrışmasını sağlamıştır. İdeolojik sanatın adı toplumcu gerçeklik kuramının ilkeleri Marks'ın ortaya koyduğu fikirlerle şekillenir. Bu anlamda teori Marks'ın teorisiidir.

İdeolojik estetik, estetiğin dayandığı idealist ve metafiziksel yaklaşım ile temellenen ve sonrasında bilimsel maddeci estetik anlayışın evrimleri ile gerçekliğin farklı bir şekilde dönüşümü oldu. Bu nedenle estetiğin metodolojik olarak evrimsel dönüşümlerini ve ideolojik estetiğin dayanaklarını açıldığımızda; estetik gerçeklik üzerine kurulu olan bilgi objesinin ideolojik anlamda estetiğin diyalektik materyalizme dayandığı ve bilgi kuramsal düzlemde tarih, siyasal felsefe ve toplum felsefesini içine alan ve Marksist estetiğin özü olan insanın toplumsal bir varlık olarak sanatın varoluşunu simgeledi.

Toplumsal öğretinin dayandığı ilkeler, bilimsel öğreti yoluyla elde edilen estetik bilgi objesi, bilim ve ideoloji arasındaki gerçekliğin insana özgü olanını temsil etmiştir. İdeolojik estetiğin kuralı bilimsel öğretinin toplum gerçekliğine olgusal olarak yaklaşması ve bu tarihsel tanıklıkta sanatın önemli bir rol oynamasıdır. Ayrıca sanatın ideolojik bir yöntemle aldığı yol; sanatın ilgi kurduğu insan etkinliğinin yönünü değiştirmiştir. Sanat nesnesi doğa'daki nesnenin estetik olarak yansıması değil; onun yeniden üretildiği yeni formudur. Bu form hem ontolojik bir varlık olarak hem de Marksist estetiğin bilimsel diyalektik yöntem olarak ayrılmaktadır.

İdeolojik sanat yeni bir tartışma yaratmıştır. İdeoloji'nin sadece politik fikirlerin bünyesinde yeralan bir ifade biçimi gibi görülmesi; estetiği veya sanatın varoluş yasalarını zedeleyen ve aynı zamanda daraltan bir araç olarak algılanması tartışmasıdır. Aslında sanat bir araç anlamında değil; toplumları etkileyen ve değiştiren bir işleve sahiptir.

Bu anlamda sanatın ideolojik yöntemle işlevsel yönü ön plana çıkmıştır. Estetiğin toplumsal işlevi, Aydınlanma çağında somutluk kazanır. İşlevsellik Marks'ında önemseddiği bir kavramdır. Sanatın sadece sanatının kendisini gerçeklik ilkesiyle toplumsal değişim sorunlarıyla ilgilenmesi ve bu dinamikleri yönlendirme anlamında kullanması işlevsellik açısından önemlidir. Aslında Marks'ın sanat aracılığıyla yapmak istediği de toplumun her kesimine hitap eden bir sanat anlayışı ve sanatın toplumları etkileyen ve dönüştüren toplumsal işleviydi.

İdeolojik estetik, Marx ve Engels tarafından hem işlevsel anlamda bilimsel maddeci kuramın işlevselliğini arttırmak hem de tarihsel açıdan toplumları çözümlemek için bir yöntem olarak kullanılmıştır. Toplumun hem estetik eğitimi açısından hem de toplumu dönüştürme gücü anlamında pragmatiktir. Aynı zamanda ideolojik estetik, felsefi açıdan tarihsel süreçlerin

yasalarıyla, dayanaklarıyla, yöntemsel anlamda işleyiş tarzıyla da ilgilenmiş sanatın varoluş yasalarının içerisinde de aynı ölçüde yer almıştır.

Kaynakça

Acar,Adnan,Estetik,Marksçı Estetik ve Toplumsal Gerçeklik, İstanbul: Doruk Yayınları, 2012

Althusser.L,İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çev. A. Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları, 2014

Bağlı,Mazhar, Modernizme Direnen Estetik, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010

Bozkurt,Nejad, Sanat ve Estetik Kuramları, İstanbul:Sarmal Yayınevi, 1995

Bozkurt,Nejad, Hegel, İstanbul:Say yayınları,2011

Eagleton,Terry, *Estetiğin İdeolojisi*, Çev: B.Gözkan, H.Ünler, T.Armaner, Nur Ateş, A. Dost,E..Kılıç,E. Akman, N.Domaniç, A. Çitil, B.Kıroğlu, İstanbul: Doruk Yayınları, 2010

Eagleton,Terry, İdeoloji, Çev: M. Özcan, İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 1996

Eagleton,Terry, Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi, İstanbul:İletişim Yayınevi, 2015

Güçlü.A, Yolsal. Ü.H, Güçlü. A , Uzun, E, Felsefe Sözlüğü, Ankara;Bilim ve Sanat Yayınları, 2003

Gustafsson, S. H, Lumley.B, Bluhm.W, Mclennon.G, İdeoloji Üzerine, İstanbul: Pale Yayınları, 2014

Hilav,Selahattin, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, İstanbul,: y.k.yayınları, 2014

Hegel.G.F, Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler, Çev: T. Altuğ, H. Ünler, İstanbul;Payel Yayınevi, 2012

Kagan,Moissey, Estetik ve Sanat Dersleri, çev: A. Çalışlar, Ankara:İmge Kitabevi, 1993

Kojeve ,Alexandre, Hegel Felsefesine Giriş, Çev: S. Hilav, İstanbul:y.k.yayınları. 2012

- 2006 Marx,Engels.Lenin, Sanat ve Edebiyat, Çev. A. Çalışlar, İstanbul: evrensel basım,
- Marx-Engels, Sanat ve Edebiyat Üzerine, İstanbul; Birikim kitapları, 2016
- Moran,Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul;İletişim yayınları, 2013
- Orman,Enver, Hegel'in Mutlak İdealizmi, İstanbul, Belge yayınları, 2015
- Plehanov,Sanat ve Toplumsal Hayat, Çev: Cenap Karakaya, İstanbul:Sosyal Yayınlar, 1987
- Rose, Margaert, Marks'ın Kayıp Estetiği, Çev: Aydın Çavdar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Tompson,John.B, İdeoloji ve Modern Kültür, çev: İ. Çetin, Ankara:Dipnot yayınları, 2013
- Tunalı,İsmail, Estetik Beğeni, İstanbul:Remzi Kitabevi, 2010
- Tunalı.İsmail, Estetik, İstanbul;Remzi Kitabevi, 2003
- Yıldırım,İbrahim, İdealist ve Pragmatist Estetik, Ankara: Aktif Düşünce yayınları, 2014
- 2000 Wolf,Janet, Sanatın Toplumsal Üretimi, Çev:A Demir, İstanbul: Özne yayınları,
- Ziss, Awner, Estetik, Çev:Y. Şahan, Hayalbaz kitap, 2009